

SFÂNTUL CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ȘI CĂRȚILE DE CULT LITURGIC DĂRUITE BISERICII „SFÂNTUL NICOLAE” DIN ȘCHEII BRAȘOVULUI

Lect. dr. pr. Stelian MANOLACHE
Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Ovidius” din Constanța

Abstract

During a time when the three Romanian Countries, Moldova, Ardealul and Țara Românească, where situated near the Austrian, Russian and Otoman Empire, suffering a political and religious tri-influence, the reign of the Romanian martyr ruler Constantin Brâncoveanu, will be placed under the sign of the religious cultural resistance and political diplomacy. Well aware of the religious unity of all Romanians, he will be a great warrior against the Romano-Catholic Union, being along side his fellow country man from Ardeal and specially with those from the Saint Nicholas Church from Șcheii Brașovului, which he helped donating numerous religious books, preserving, the orthodox faith. From the Chronical written by David Corbea, during a period of time, between 1683 and 1813, we find out that an important rol, from this books that were donated by Constantin Brâncoveanu, the important ones were the Holy Bible, The Gospels, the Triod, which were printed in different cultural centers in Țara Românească and Transylvania. Through this books, many written in Romanian, the Church could stop the anti-national religious character promoted by the Court of Wien. As a token of appreciation, the Romanians from Brașov, especially the ones living in Șchei, will name a street in the honor of this great ruler.

Keywords: Constantin Brâncoveanu, Union, orthodox faith, chronical, Holy Bible, martyr.

Introducere

La împlinirea a 300 de ani de la martirizarea Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu și a familiei sale, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât, încă din 29 octombrie 2012, *in capite et in membris*, ca anul 2014 să fie dedicat comemorării Sfinților

Brâncoveni, dar și anul Sfintei Euharistii, facultățile de teologie din cuprinsul Patriarhiei Române fiind îndemnate să organizeze simpozioane naționale și internaționale pentru omagierea acestui moment de credință și spiritualitate jertfelnică ortodoxă. Legat de acest moment, de la început trebuie să subliniem două lucruri esențiale: pe de-o parte, că *martirya*¹ – mărturisirea de credință a Adevărului prin jertfă – a caracterizat, încă de la începuturile sale, Sfânta Biserică întemeiată de Mântuitorul Iisus Hristos; aceasta a început prin jertfa Sa de pe Cruce și a fost continuată prin vărsarea sângelui martirilor², ca o împlinire a cuvintelor profetice: „Dacă M-au prigonit pe Mine și pe voi vă vor prigoni!” (Ioan 15, 20), iar pe de altă parte, că cinstirea martirilor ortodocși, precum cea a Voievodului Constantin Brâncoveanu și a familiei sale, ca act de omagiere *hic et nunc*, este în conflict cu angajamentele actualei culturi seculare dominante, un act de mare curaj în aceste timpuri, martirii ortodocși, de ieri și până în zilele noastre, murind exclusiv pentru adevărul religios, identificat în Persoana Teantropului Iisus Hristos, și idealului promovării unei culturi religioase divin-umane până la sfârșitul veacurilor. Fiind o formă de contra-cultură constructiv-universală, *martirya* creștină va fi deci un act de propunere pentru toate societățile timpului, și nu un act de impunere, a afirmării unicei credințe (Efeseni 4, 5). Această credință va spulbera atât orizontul finit, cât și imanent al canoanelor culturii seculare tributare individualismului anarhic sau autoritar. De asemenea, ea va refuza și afirmarea diferențelor în diversitatea religioasă promovată de dimensiunea secularizării prin opunerea modelului trinitar teologic al Sfintei Treimi și modelului hristologic ecleziologic, exprimat sub forma diversității în identitate și a multiplicității în unitate. Cu alte cuvinte, modelul prosopocentric al trinității va oferi modelul etern al unei identități deschise și dinamice a Bisericii, unde unitatea nu va fi confuzie, iar diferența nu va fi diviziune, unitatea realizându-se în diferență și diferența în unitate, printr-o gândire de tip antinomic, iar libertatea și mântuirea realizate de Iisus Hristos prin jertfă au o extensie și o vocație universală. El este universalul concret,

¹ Alexandru Moldovan, *Martor, Mărturisitor, Martir. O perspectivă nouă testamentară*, în „Eucharist and Martyrdom”, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2014, p. 59; *Dictionario di Teologia Biblica*, Brescia, Morcelliana, 1965, p. 1434.

² Tertulian, *Apologeticum*, cap. I, 13, în „Apologeti de limbă latină”, col. PSB, vol. 3, EIBMBOR, București, 1981, p. 109.

iar creștinii, ca Biserică, instituție divin-umană, vor avea vocația și misiunea mărturisirii particulare, dar și universale. În acest dialog al sobornicității Bisericii deschise, cele două axe sunt complementare, condiționându-se reciproc, universalitatea, în particularul cultural specific al unei națiuni, iar particularul în universalul Logosului-Iubire a Teantropului Iisus Hristos. Prin relația sa verticală cu Dumnezeu, făcută cu putință prin credință și celebrată euharistic, creștinul va primi, de sus, harul lui Dumnezeu, printr-un model paradigmatic supranatural, dar și natural, în același timp, model care se află dincolo de circularitatea naturală vicioasă a individualismelor tatălui minciunii (Ioan 8, 44). Prin eforturile unei vieți puse sub semnul Crucii, primită din puterea jertfei euharistice a lui Iisus Hristos, credincioșii au înțeles, de-a lungul tuturor timpurilor, să fie pregătiți și transpuși în starea de jertfă a lui Hristos, Care S-a dat pe Sine morții, devenind izvorul învierii noastre (Sfânta Liturghie, al treilea tropar după ieșirea cu Cinstitele Daruri) în Împărăția lui Dumnezeu. Exemplul vieții lor transfigurate de Sfânta Taină a Euharistiei prin splendoarea adevărului moral promovat de aceasta va lumina toate epocile istoriei, plecând de la Unicul Adevăr identificat în Persoana lui Iisus Hristos, ce le va trezi (con)știința de viață dătătoare contra unei lumi întunecate de pseudo-afirmațiile tatălui minciunii (Ioan 8, 44), viața credincioșilor fiind, astfel, într-o mișcare de înaintare necontenită spre ținta asemănării cu modelul suprem, al Mântuitorului Iisus Hristos. Euharistia se va constitui, astfel, din multiple simțiri, acte și semnificații, ce pornesc dintr-un dialog permanent reversibil în triunghiul existențial Dumnezeu – om – lume. Ea va fi o expresie a fidelității iubitoare de Dumnezeu, prin „Hristos, Acesta producând înăuntrul nostru o dispoziție sau o stare de jertfă, nu prin imitare, ci prin iradierea stării Lui în noi. Mai mult, El este în noi înșine în stare de jertfă permanentă până la sfârșitul veacurilor”³. Această prezență a Lui nu este ceva ideatic, „ci o prezență iradiantă care leagă, în mod tainic, comunitatea cu această prezență”⁴, care va fi mărturisită, de multe ori, în chinuri și în umilință, dar și cu dobândirea cununii însângerate și sfinte a Bisericii, precum cea a slăvitului Voievod

³ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Liturghia comunității și jertfa interioară în vi-ziunea filocalică*, în „Ortodoxia”, XXX (1978), nr. 1-2, p. 396.

⁴ *Idem*, *Teologia Euharistiei*, în „Ortodoxia”, XXI (1969), nr. 3, p. 352.

Constantin Brâncoveanu. Cuvintele acestuia: „Fiii mei, fiți curajoși! Am pierdut tot ce-am avut în această lume. Cel puțin, să salvăm sufletele noastre și să ne spălăm păcatele cu sângele nostru!”⁵ sunt un astfel de exemplu grăitor. Acest studiu propune, în acest context, un discurs pe tema mărturisitorului credinței și a iubitorului de Carte Sfântă, dăruită apropiaților săi, așa cum este Voievodul Constantin Brâncoveanu. Acest drum deschis de puterea Cărții Sfinte va fi, astfel, nu numai o veste bună (Evanghelie) pentru toți oamenii de bună credință din toate timpurile, dar și o modalitate de rezistență prin cultura religioasă, pentru apărarea identității în unitatea credinței în care ne-am născut.

Relațiile cultural-religioase ale Voievodului Constantin Brâncoveanu cu Biserica „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului

Urcat pe tron pe 28 octombrie 1688, la numai 34 de ani – în condițiile în care unii boieri din opoziție îl vedeau pe tronul Țării Românești fie pe nevârstnicul fiu al lui Șerban Cantacuzino sau pe ginerele acestuia, aga Constantin Bălăceanu –, calitățile de foarte bun strateg, diplomat, dar și conducător îl vor impune pe Constantin Brâncoveanu ca cea mai bună alegere a momentului din partea boierilor țării: „(...) și făcură socoteală că logofătul Constantin Brâncoveanu este de neam al lui Matei Vodă și are și alte bunătăți, blândeți și altele, să-l ridice pe dânsul domn, căci ca om este în vârstă, de va putea chivernisi domnia cum se cade, în vreme ce țara este ocolită de oști și de primejdii... Și aleseră pe Constantin logofătul Brâncoveanu să le fie domn și se ridicaseră cu toții, din curtea domnească, și merseră la mitropolie, unde este obiceiul a se pune domnii și-n dată ce sosiră acolo... ziseră cu toții: Logofete, noi cu toții pohtim să ne fii domn! El zise: Dar de ce aș vrea eu domnia, de vreme ce, ca un domn, sunt la casa mea, nu-mi trebuiește să fiu! Iar ei ziseră: Ne rugăm, nu lăsa în țară să intre alți oameni sau răi, sau nebuni să o strice, ci fii! Și-l luară de mâini, și-l împingeau de spate...”⁶. Această alegere, bine gândită, era justificată de vasta experiență pe care Constantin Brâncoveanu a

⁵ L.S. Desartovici, *Martiriul Sfinților Brâncoveni*, Editura Sofia, București, 2007.

⁶ Constantin Greceanu, *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*, București, 1959.

dobândit-o începând cu vârsta de 20 de ani, în 1674, ca al doilea postelnic (*vftori postelnic*), în timpul lui Șerban Cantacuzino, apoi ca al doilea logofăt (*vftori logofăt*), în 1676, în timpul domniei lui Duca Vodă, mare agă, la 25 de ani, comandant al trupelor, răspunzător de paza capitalei, ispravnic de scaun, mare postelnic, în 1682, și mare spătar (echivalent cu funcția de general al poliției și ministru al Apărării), ca să nu mai vorbim de calitățile sale diplomatice, când a fost trimis de unchiul său, Șerban Cantacuzino, în solie nu numai la prințul Mihai Apafi în Transilvania, dar și la împăratul austriac și la țarul Rusiei. Așa gândea și vestitul Mitropolit Antim Ivireanul, viitor sfetnic al domnitorului Brâncoveanu, care scria despre acesta: „Se roagă lui Dumnezeu cu căldură, ca să dea putere dintru înălțimea lăcașului Său și prealuminatului nostru domn, pe care Pronia Sa l-a ales și l-a pus peste acest norod, ca să poată chivernisi cu înțelepciune, să țină întreaga turmă ce i s-a încredințat în mulți ani, luminat, cu fericită sănătate și s-o apere de lupii cei văzuți și nevăzuți”⁷. Timp de 26 de ani, cele peste 13.000 de documente emise de cancelaria domnească a lui Constantin Brâncoveanu, documente care ne-au rămas în diferite arhive⁸, ni-l prezintă ca pe un conducător deosebit de activ, ridicându-se mult deasupra frământărilor politico-economice și social-religioase ale timpului, prin păstrarea unui echilibru diplomatic față de cele două mari imperii ale timpului, turc și austriac, care încercau să aibă puternice implicații în destinul țării. În acest context găsim și numeroase mărturii privitoare la relațiile politico-economico-religioase ale Voievodului Brâncoveanu cu Cetatea Brașovului⁹, dar și cu Biserica „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului¹⁰, văzută ca un bastion al apărării libertăților și drepturilor religioase ale credincioșilor ortodocși români din Transilvania. Aceste relații au avut două etape: într-o primă etapă, până la 1690, relațiile au fost mai reci¹¹, din cauza diferendelor economice intervenite între

⁷ Antim Ivireanul, *Opere*, ediție îngrijită de Gabriel Ștrempel, București, 1972, p. 22.

⁸ Arhiva Muzeului primei școli românești din Șcheii Brașovului fiind un exemplu.

⁹ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul. Sec. XIV-XVI*, București, 1965; Ion Bogdan, *Documente și registre privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria. Sec. X și sec. XVI*, București, 1902.

¹⁰ Sterie Stinghie, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șcheii Brașov*, vol. I-VI, 1889-1906; Candid Mușlea, *Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. I, 1945; vol. II, 1946; vol. III (în manuscris).

¹¹ Nicolae Iorga, *Brașovul și românii*, București, 1905, p. 161.

negustorii de dincolo și de dincoace de munți, dar și din cauza auto-exilului multora dintre boierii din opoziție – precum aga Constantin Bălăceanu, care s-au refugiat din țară la Brașov, trăind cu speranța că vor primi ajutor de la austrieci. A doua etapă începe după bătălia de la Zărnești, bătălie desfășurată pe 11/21 august 1690, într-o zi de luni, când Constantin Brâncoveanu a dobândit o victorie zdrobitoare asupra trupelor imperiale conduse de generalul Donat Heissler, cancelarul Mihai Teleki și aga Constantin Bălăceanu – care a fost, de altfel, și unica¹² în îndelungata sa domnie, încât Nicolae Iorga scria că „domnitorul a tras o singură data sabia: la Zărnești”. După bătălie, acesta va veni la Brașov, așezându-și tabăra în zona Cetățuiei, o cetate din lemn construită în 1524, ca apoi, a doua zi, să participe la „sărbătorile românești” de la Turcheș, Săcele, Teliu și Prejmer. În ultima localitate, Voievodul Constantin Brâncoveanu va primi delegația marchizului Doria, care începe, prin tatonări, să medieze restabilirea legăturile diplomatice ale imperialilor cu Brâncoveanu. Cu diplomație, el va accepta acest dialog, participând în localitatea Cristian la solemnitatea proclamării lui Emerik Tokoly ca principe al Transilvaniei. Aici, câțiva soldați turci îi vor aduce capul agăi Constantin Bălăceanu, care va fi pus, ulterior, în sulită, la porțile Bucureștilor, în ziua de Sfântă Marie Mare, pentru că în acea zi „se lauda Bălăceanu ca va să fie în București domn”¹³. Cu acest episod, vechiul conflict cu partida Bălăcenilor se stingea și pe terenul șcheian al Brașovului începeau frumoasele legături ale voievodului cu Biserica „Sfântul Nicolae”. El va fi ajutat în demersul său de stolnicul Constantin Cantacuzino, valorosul cărturar, care îl va ajuta pe Brâncoveanu să-și extindă acțiunea ctitoricească a daniilor, motivat în această întreprindere și de intenția de a-și asigura, în caz de primejdie, un loc sigur, de refugiu, pentru familia sa în Ardeal¹⁴. Acțiunea ctitoricească se va întinde, astfel, pe o arie întinsă, de la Biserica din Făgăraș (1698), până la Ocna Sibiului și Mănăstirea Sâmbăta de Sus. În această situație, era de așteptat să găsim și la Biserica „Sfântul

¹² Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, și Pr. prof. dr. Vasile Olteanu, *Sfântul Constantin Brâncoveanu și brașovenii*, Editura Andreiană, Sibiu, 2014, p. 61.

¹³ Anton-Maria del Chiaro, *Istorie delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Veneția, 1718, apud Constantin Rezachievi, *Constantin Brâncoveanu, Zărnești, 1690*, Editura Militară, București 1989, p. 206.

¹⁴ Veniamin Tohăneanu, *Mănăstirea „Constantin Brâncoveanu” de la Sâmbăta*, Sibiu, 1970.

Nicolae” o astfel de contribuție arhitectonică brâncovenească, știută fiind contribuția predecesorilor săi, precum Aaron Vodă, Gheorghe Ștefan al Moldovei, Neagoe Basarab, Nicolae Pătrașcu și Petru Cercel al Țării Românești. În demersurile sale, el va lua și inițiativa, în noul context al dialogului cu imperialii, de a-și cumpăra mai multe proprietăți, ca *nobil illustrisimum* al Brașovului.

În 1967, se vor descoperi în partea de nord a bisericii, ca o confirmare, forme ornamentale și de construcție tipice stilului brâncovenesc. Constantin Dobriceanu, cel care s-a ocupat de lucrările de restaurare la această biserică, va scrie în Revista „Astra” despre această importantă descoperire¹⁵, afirmația sa devenind pertinentă, în condițiile în care lecturând catastifele din Șchei aflăm despre numeroasele danii ale voievodului și ale familiei sale. Cel mai vechi catastif, început în 1683 de David Corbea, consemna în capitolul „Izvoduri pentru bunurile bisericii” numeroasele danii din partea familiei Brâncoveanu, dar și a rudeniilor sale, Șerban Cantacuzino, Mihail Cantacuzino spătarul, Pârvu Cantacuzino logofătul și chiar de la adversarul său, aga Constantin Bălăceanu¹⁶. În urma acestor danii, Constantin Brâncoveanu se considera „protectorul românilor din Șchei”, pe care îi sfătuiește cu bunătate părintească și îi dojenește când greșesc. De multe ori, va chema la curtea sa epitropia bisericii cu registrele lăcașului de cult pentru a le verifica, ca să nu mai vorbim de faptul că domnitorul se va implica direct în alegerea gocimanilor – reprezentantul epitropiei – așa cum s-a întâmplat în 1709, când îl trimite pe Mihail Cantacuzino pentru prezidarea alegerilor¹⁷. În vremurile tulburi care vor urma, așa cum va fi după anul 1701, Constantin Brâncoveanu le va asigura românilor de la Biserica „Sfântul Nicolae” din Șchei fondul de carte religios ortodox necesar rezistenței prin cultură, în fața presiunilor uniției. La fel, dascălii pentru școală și preoții ortodocși din zona Transilvaniei și zona Țării Bârsei vor fi aleși să slujească „numai în urma binecuvântării date de mitropoliții Țării Românești Teodosie și Antim Ivireanul”. Un exemplu concludent este protocolul scris pe 15 februarie 1713¹⁸, unde ne este prezentată hirotonia unui diacon și a

¹⁵ Constantin Dobriceanu, *O importantă descoperire istorică în Șcheii Brașovului*, în „Astra”, Brașov, nr. 5, mai, 1968.

¹⁶ Pr. prof. dr Vasile Olteanu, *op. cit.*, pp. 96-99.

¹⁷ *Ibidem*, p. 99.

¹⁸ Arhiva Muzeului „Sfântul Nicolae”, fond „Protocoale”, catastif 3, p. 90.

unui grămătic din Șchei de către Mitropolitul Antim Ivireanul la București, ca apoi, după trei luni, pe 17 mai 1713, să mai fie hirotoniți pentru Brașov alți doi grămătici, la București, de același Mitropolit Antim Ivireanul.

Cărți brâncovenești consemnate ca danii în diferitele catastife, protocoale și manuscrise din arhiva Bisericii „Sfântul Nicolae”

În timpul celor 26 de ani de domnie, Voievodul Constantin Brâncoveanu, el însuși crescut într-un mediu cultural deosebit, a știut să se înconjoare de o pleiadă de cărturari deosebiți, precum Radu Popescu și frații Radu și Șerban Greceanu, Mitropolitul Antim Ivireanul, originar din Georgia, și Episcopul Mitrofan al Buzăului, din Grecia. În vremea sa se vor tipări zeci de cărți în limba greacă sau cu text bilingv, și mai ales în limba română, majoritatea dintre ele fiind cărți bisericești, scrieri istorice sau filosofice. Ne vom referi numai la primele și la ajutorul acordat de voievod credincioșilor ortodocși de la Biserica „Sfântul Nicolae”, în lupta acestora pentru apărarea credinței strămoșești, omul de legătură dintre domn și șcheieni fiind David Corbea. În cel mai vechi catastif, început la 1683, până în 1813, întocmit de acesta, la capitolul intitulat „Izvod pentru cărțile ce se află în sfânta Biserică la Șcheii Brașovului tot anume și care cine au dat cărțile”, găsim că însuși Constantin Brâncoveanu a dăruit mai multe cărți de cult, dintre care, la loc de cinste, *Biblia românească de Constantin Brâncoveanu Băărăbă Voievod*, care a fost identificată în fondul de „Carte veche” din arhiva muzeului din Șchei¹⁹. În foaia de titlu se precizează că această Scriptură dumnezeiască s-a tradus din limba greacă, din porunca preabunului creștin și luminat domn Ioan Șerban Cantacuzino, la îndemnul marelui logofăt Constantin Brâncoveanu, nepot de soră al domnitorului, în timpul Mitropolitului Teodosie, în cel dintâi an al domniei lui Brâncoveanu, în 1688. Este o lucrare tipărită pe două coloane, legată în lemn și piele galbenă, ornamentată, titlul tipărit fiind în roșu și negru, încadrat de un chenar de flori. Pe pagina a doua a foii de titlu apare stema lui Șerban Cantacuzino, cu vulturul bicefal, dar și stema lui Brâncoveanu,

¹⁹ Arhiva muzeului, fond Carte Veche, inv. 133.

vulturul cu crucea în cioc. Pe aceeași foaie de titlu se găsesc câteva versuri omagiale ale logofătului Radu Greceanu:

„Soarele, luna, gripsorul și corbul împreună,
 încă și spata cu buzduganul spre laudă să adună.
 Și-acestea, doamne-ți împletesc stemă-înfrumusețată,
 în loc de părinți, soarele și luna ți se arată.
 Luminătoriu născându-te, neamului și moșiei,
 preavrednic stăpânitoriu țării și poliției.
 Iară corbul care au hrănit pre cel flămând, Ilie,
 aduce-ți, doamne, cu crucea, putere și tărie.
 Întinde-te ca gripsorul, spre toate stăpânește,
 și cu spata și cu buzduganul, spre vrăjmași izbândește.
 Spre cei văzuți și nevăzuți, cu mare biruință,
 precum rugăm pre Dumnezeu, cu multă umilință,
 Să te-ntărească minunat, în domnie slăvită,
 cu pace și cu liniște, cu viață norocită,
 Și întru-al Său Dumnezeuiescu lăcaș și fericire
 să-ți dea Cerescul Împărat parte de moștenire”.

Alături de această carte, la loc de cinste, se găsesc inventariate, în același catastif, la pagina 87: *„Praxiu românesc de la Șerban Cantacuzino; Evanghelie rumânească de la Șerban Cantacuzino Voievod, cu două table ferecate; Două mărgărituri ale lui Ioan Zlataus, românești, date de Constantin Brâncoveanu Basarab Voievod”*. La pagina 89 găsim, la fel: *„Douăsprezece Minee tiparnice, foarte cu treabă, date de Măria Sa Constantin Vodă Brâncoveanu Basarab; 1 Triod Postna-Penticostar, de la Măria Sa Constantin Vodă Brâncoveanu Basarab; 1 Penticostari de la Constanin Voevod; (...) 1 Apostol românesc, de la Constantin Vodă Brâncoveanu, dat de preotul Ioan; O liturghie românească cu Moltivelnic, dimpreună dat de dumnealui postelnic Șerban Cantacuzino; 1 Octoib rumânesc de la Constantin Vodă Brâncoveanu, dat de căpitan Giurc; 1 Minei din luna mai s-au dat de Radu Priocop de cele ce s-au scos de Constantin Brâncoveanu”*²⁰. Din lucrările de mai sus, o parte dintre aceste exemple le găsim, ca material documentar, în expoziția permanentă organizată prin eforturile distinsului preot profesor Vasile Olteanu,

²⁰ Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului și Pr. prof. dr. Vasile Olteanu, *op. cit.*, p. 114.

expoziție intitulată „Constantin Brâncoveanu și Brașovul”. Aici apar, astfel, lucrarea lui Ioan Zlateus, *Mărgăritare*, apărută în București, în 1691, care s-a făcut „din porunca și cu toată cheltuiala prealuminatului și blagogestivului Domnu și oblăduitoriu a toată Țara Românească, Ioan Constandin Băsărabă Voevod”. Aceasta cuprinde mai multe cuvinte de învățătură, de înțelepciune, „asupra lăcomiei” (cuvântul 5, lista 28), „asupra necuratei mândrii și deșartei mării” (cuvântul 6, lista 31), „asupra pocăinței și spovedaniei” (cuvânt 9, lista 45), „asupra zavistiei și urâciunii” (cuvânt 10, lista 52); „asupra ținerii mâniei și a ținerii vrăjmășiei” (cuvânt 11, lista 55); asupra „smereniei și dreptății” (cuvânt 22, lista 22); „asupra bogăției și sărăciei” (cuvânt 25, lista 131) ș.a.²¹. O altă lucrare este *Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie*, tipărită la București, în 1693, unde găsim pe versoul paginii de titlu, încadrată de cuvintele în limba greacă, următoarea însemnare: „Cu mila lui Dumnezeu, Ioan Constantin Basarabă Voevod, domn și stăpânitor peste toată Ungrovlahia”, urmată de opt stihuri „politicești asupra prealuminatului și blagogestivului domn Ioan Constantin: Fericiți domni ai Țării Rumânești, vestiți aceia mari Băsărabesți. Luminat doamne, firește te-au născut și podoabă țării aceștia te-au făcut, iară Dumnezău, cerescul Împăratu, cu domnie însuși te-au curunatu, arme de biruință încă îți dăruiește împotriva vrășmașilor biruitor te văznisiaște. Și puternica armă domneasc, cruce, ca să te păzească. Cu aceste dară, doamne Constantine bine te-întărește, că Domnul e cu tine, ca Domnul Cerescu să te învrednicească după această viață și la cea cerească”²². O altă ediție din *Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie* a fost publicată la Snagov, în 1697, două exemplare fiind donate șcheienilor, „cu voia prealuminatului și înălțatului domn și oblăduitor a toată Țara Românească, io, Constantin Brâncoveanu (...) și cu Kir Teodosie, Mitropolitul a toatei Țării Românești și exarhul plaiurilor”²³. La fel, în vechiul catastif al Bisericii din Șcheii Brașovului mai găsim „12 Minee tiparnice toate cu tăblie date de Măria sa Constantin Voevod Brâncoveanu”²⁴. Toate cele douăsprezece Mineie, pe fiecare lună, au apărut la Buzău, în 1698, cu *Tipicul și Parimiile și Sinaxariul pe limba românească den porunca*

²¹ *Ibidem*, pp. 114-115.

²² *Ibidem*, p. 117; inventar 2431.

²³ *Ibidem*, pp. 124-125, C.V. 2609.

²⁴ *Ibidem*, p. 126, Catastif 1, p. 89.

și toată cheltuiala prealuminatului domn, io, Constantin Basarabă Voevoda, oblăduitor a toată Țara Românească, Mitropolit fiind a toată Țara Kir Teodosie. Interesant este că numai primul minei, pe lunile martie și aprilie, pe versoul foii de titlu, unde se află stema brâncovească, păstrează „stihuri politice 10 asupra stemei prealuminatului, slăvitului și blagogestivului, io, Constantin B(asarabă) Voevoda”²⁵. O altă carte din catastiful Bisericii „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului este *Chiriadromion – Evanghelie Învățătoare*, apărută la Alba-Iulia, în 1699, ea fiind prima carte tipărită din îndemnul lui Brâncoveanu în Transilvania. Titlul complet este *Chiriadromion sau Evanghelie învățătoare, care are întru ea Cazanii la toate duminicile prestre an și la praznicele domnești și la sfinții cei numiți*, în continuare, ea cuprinzând numele conducătorilor timpurilor, precum „Iosif Leopold, craiul Budei și al Țării Ungurești și al Țării Ardealului (...) gubernator Țării fiind Măria sa Bamfi Gheorghie, cu blagoslovenia Mitropolitului Chir Atanasie, Mitropolitul Țării”²⁶.

O lucrare de valoare inestimabilă pentru cultura românească este și *Carte sau Lumină*, de ieromonahul Antim Ivireanul, viitor mitropolit, tipărită în 1699, la Snagov, a cărui titlu pe larg este *Carte sau lumină cu drepte dovediri din dogmele Bisericii Răsăritului asupra dejghinării papistașilor, descoperită și așezată de preainvățatul ieromonah Maxim Peloponesianul, acum întâiu tipărit pre limba rumânească cu porunca și toată cheltuiala a preluminatului și înălțatului domn și oblăduitoru a toată Țara Românească Ioan Constandin Brâncoveanu Voevod*²⁷. Conținutul cărții se referă la contestarea inovațiilor Bisericii Romano-Catolice asupra mai multor probleme dogmatice, precum: „Pentru noao aflare de a fi Papa alu Rumânului începătoriu și capu tuturor; pentru purcederea Sfântului Duhu; pentru azime; pentru mutarea, adecă schimbarea ființei Tainelor; pentru focului curățitoriu ce-i zic purgatoriu; și pentru luata bucurie a dreptșilor, a de câte de și-au luat făgăduința deplin”²⁸.

La loc de cinste se află, de asemenea, și lucrarea *Triodion*, tipărită la Buzău în anul 1700, pe foaia de titlu găsindu-se, în limba română, cu grafie chirilică, această însemnare: „Acest Triod dăruiu-l-au

²⁵ *Ibidem*, p. 127, nr. inv. 98.

²⁶ *Ibidem*, p. 136.

²⁷ *Ibidem*, p. 142; nr. inv. 330.

²⁸ *Ibidem*.

la sfânta Biserică de la Brașov din Șcheii Măria sa Constantin Basarab Brâncoveanu, să fie pomană neclintită în veci”. Pe versoul filei de titlu se află stema brâncovenească, urmată de un *laudatio*, în douăsprezece stihuri de tip politic²⁹.

O altă lucrare este *Penticostarion*, tipărită la Buzău, în 1701, și care se păstrează în Șcheii Brașovului în două exemplare. Pe ultima filă de titlu se arată importanța actului de binefacere prin medierea cuvântului și al cărții care întotdeauna duce la luminare: „Acești porunce proorocești, supuinđu-mă mult eu, păcătosuș și nevrednicul rob al Împăratului mie stăpân Hristos (...), nu putui a pune în uitare sau a ținea cuvântul ascuns ca luminarea sub vas, ci cu ajutorul lui Dumnezeu am însemnat aici cele ce se cadă a se știi la toți ce vor citi”³⁰.

Liturghierul de la Buzău, care a apărut în 1702, este o altă lucrare care prin grija domnului Brâncoveanu a fost donată Bisericii „Sfântul Nicolae”. De data aceasta, textul liturgic este în limba slavă, iar indicațiile tipiconale sunt în limba română: „Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Zlataust, a marelui Vasilie și a Sfântului Grigorie Dvoeslov, carea iaste Prejdescenia, carea acum de nou s-au tipărit și în lumină s-au dat, întru folosul preoților și diaconilor, ca să poată lesne a sluji cum se cade pre rânduiala ei, den izvoadele grecești, tipicul pre limba rumânească, scos și tâlcuit din porunca și osârdua și toată cheltuiala a prea cinstitului jupân Șerban Cantacuzino vel păharnic, întru zilele prealuminatului blagogestivului domn io Constantin Basarab Voevoda, îndrieptând cârna Sfintei Biserici Preasfințitul Kir Theodosie, arhiepiscop al toată Ungrovlavia”³¹.

Alte două *Liturghiere*, tipărite la Râmnic în 1706³², iar celălalt la Târgoviște 1713³³, au fost donate aceleiași Biserici, unul fiind legat împreună cu *Molitfelnicul*, la împlinirea a 18 ani de domnie a Voievodului Brâncoveanu, iar cel de-al doilea cu prilejul a 25 de ani de domnie pe tronul Țării Românești. O lucrare deosebită dăruită românilor ortodocși de la Biserica din Șcheii Brașovului este *Apostolul* de

²⁹ *Ibidem*, p. 146; nr. inv. 916.

³⁰ *Ibidem*, p. 150.

³¹ *Ibidem*, p. 156; C.V. 136.

³² *Ibidem*, p. 164, C.V. 342.

³³ *Ibidem*, p. 167, C.V. 2255.

la Buzău, tipărit în 1704, episcop fiind Kir Damaschin. Pe versoul foii de titlu se afla, la fel, stema brâncovenească cu mai multe versuri de *laudatio* vrednicului domnitor Brâncoveanu; acest exemplar nu s-a mai păstrat³⁴.

Antologhionul tipărit la Râmnic, în 1705, păstrează în introducerea sa mențiunea că această lucrare, „floarea cuvintelor, cuprinde în sine toată slujba ce i se cuvine Sfintei Besearici peste tot anul, acum întâiu, între acest chip tipărit și așezat după cel grecesc, în zilele prealuminatului și înălțatului domn a toată Țara Rumânească, Ionn Constandin Brâncoveanu Basarab...”³⁵.

Octiobul, tipărit la Târgoviște, în 1712, „acum întâi tălmăcit pre limba rumânească, spre înțelegerea de obște și tipărit întru al 24 an a înălțatei domnii a prealuminatului oblăduitaru a toată Țara Rumânească, Ionn Constandin Brâncoveanu Basarab Voevod”³⁶ și *Molitfelnicul*, tipărit tot la Târgoviște, în 1713, cu prilejul celor 25 de ani de domnie, sunt ultimele materiale documentare care formează expoziția închinată marelui Voievod, ctitor de carte religioasă pentru ajutorul sufletesc al românilor ortodocși de peste munți³⁷.

Concluzii

Într-o conjunctură politică în care marile puteri își disputau hegemonia lor pe câmpurile de luptă, precum războiul austro-turc din 1673 și 1699 sau războiul ruso-turc din 1711, una dintre armele cele mai sofisticate ale acestor puteri a fost slăbirea micilor popoare din răsăritul Europei, inclusiv cele trei Principate Românești, prin de-naționalizarea cultural-religioasă. Uniația de la 1700 este un astfel de exemplu, românii ortodocși fiind considerați aparținători religiei tolerate, dacă nu acceptau unirea cu Roma. Marele Voievod Constantin Brâncoveanu a trăit din plin, în acest context, nu numai conștiința păstrării ființei naționale și a credinței strămoșești, ci și conștiința unității poporului român prin religia ortodoxă, el nefăcând deosebire între românii de dincolo și dincoace de Carpați, implicându-se, cu timp și fără de timp, pentru ajutorarea lor. Una dintre

³⁴ *Ibidem*, p. 159.

³⁵ *Ibidem*, p. 163, C.V. 1619.

³⁶ *Ibidem*, p. 164, C.V. 342.

³⁷ *Ibidem*, p. 167, C.V. 868.

căile prin care a păstrat această unitate de conștiință a fost rezistența prin cultura cărților religioase, pe care le-a trimis, cu drag, românilor ortodocși din Șcheii Brașovului, și nu numai. În arhiva muzeului din Șchei se păstrează, astfel, nu numai hrisoave sau documente brâncovenești, ci și cărțile brâncovenești dăruite pentru săvârșirea cultului liturgic. Pentru acest lucru, în memoria marelui voievod martir pentru credință și neam, brașovenii au hotărât ca una dintre străzile principale ale Șcheiului să poarte numele de Strada Constantin Brâncoveanu, aici fiind și una dintre casele pe care marele voievod le-a edificat în arhicunoscutul stil brâncovenesc.